

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE
HEALTH SCIENCES STANDARD

HX64172422

R135 .F95

De Erasistrato capit

RECAP

Columbia University
in the City of New York
College of Physicians and Surgeons

Library

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
Open Knowledge Commons

HERMES

ZEITSCHRIFT FÜR CLASSISCHE PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

GEORG KAIBEL UND CARL ROBERT

NEUNUNDZWANZIGSTER BAND. ZWEITES HEFT.

BERLIN

WEIDMANNSCHE BUCHHANDLUNG

1894.

Lateinische Litteraturdenkmäler

des XV. und XVI. Jahrhunderts.

Herausgegeben von

Max Herrmann und Siegfried Szamatólski.

Bisher sind erschienen:

1. **Gulielmus Gnapheus, Acolastus.** Her. von Johannes Bolte. — 1,80 M.
2. **Eckius dedolatus.** Her. von Siegfried Szamatólski. — 1 M.
3. **Thomas Naogeorgus, Pammachius.** Her. von Johannes Bolte und Erich Schmidt. — 2,80 M.
4. **Philippus Melancthon, Declamationes.** Ausgewählt und her. von Karl Hartfelder. — 1,80 M.
5. **Euricius Cordus, Epigrammata.** Her. von Karl Krause. — 2,80 M.
6. **Jacobus Wimphelingius, Stylpho.** Her. von Hugo Holstein. — 60 Pf.
7. **Deutsche Lyriker des 16. Jahrhunderts.** Ausgew. und her. von G. Ellinger. — 2,80 M.
8. **Xystus Betulius, Susanna.** Her. von J. Bolte. — 2,20 M.

In allen Kreisen der Gebildeten darf ohne jeden Zweifel ein Unternehmen auf den lebhaftesten Beifall rechnen, das endlich einmal die wertvollsten Erzeugnisse einer der glänzendsten Perioden der Weltlitteratur in systematisch vorgehender Erneuerung darbietet.

Humanismus und Reformation, die grossen modernen Bewegungen, um die gerade heute wieder die Kämpfe entbrannt sind, haben ihre interessantesten Denkmäler in lateinischer Sprache hinterlassen, so dass jede historische Diskussion dieser bedeutenden Zeitfragen die lateinischen Werke des XV. und XVI. Jahrhunderts berücksichtigen muss. Zu diesem kulturhistorischen gesellt sich das ästhetische Interesse, das die Werke der schönen Litteratur, zumal das lateinische Drama, beanspruchen können, denn in ihrer klassischen Form und Sprache erheben sich diese Denkmäler über die meisten gleichzeitigen Werke der einzelnen Idiome.

Durch die vielseitige Thätigkeit, die sich gegenwärtig auf dem Felde der lateinischen Litteratur dieser Zeit regt, ist es gelungen, die Mitwirkung der hervorragendsten Gelehrten des In- und Auslandes zu gewinnen; ihre Thätigkeit kommt besonders den Einleitungen zu gute, welche die Neuausgaben begleiten: diese liefern ausser den erforderlichen textkritischen und bibliographischen Angaben in erster Reihe eine litterarhistorische Charakteristik des Denkmals, in welcher für die einfache Biographie des Verfassers die Entwicklung des Werkes aus seinen biographischen und litterarischen Bedingungen eintritt.

DE ERASISTRATO CAPITA SELECTA.

Quae nuper de Erasistrato scripsimus¹⁾, quoniam ad finem perducere non licuit, nunc selectis capitibus recolemus et, si fieri potest, absolvemus. Cuius rei initium capimus a compositis medicamentis Erasistrati. Duorum enim medicaminum, quae adhuc exstant, prius illud est, quod *πάγχρηστος ὑγρά*²⁾ vel *πάγχρηστος*³⁾ vel *ὑγρά*⁴⁾ vel *ὑγροκολλούριον*⁵⁾ vocabatur, I et II huius aetatis saeculo descriptum a Celso²⁾ et Galeno³⁾, IV vel V ab Oribasio²⁾, VI ab Aetio Amideno²⁾⁴⁾, VII a Paulo Aegineta³⁾⁵⁾, X a Theophane Nonno³⁾, id quod, qua fuerit auctoritate, luce clarius indicat. At tamen verba ab ipso Erasistrato conscripta recuperare non licet, qua re, quid ex omnibus locis congestis et comparatis lucremur, docebimus. Passiones, quibus Erasistratus ita medebatur, sunt hae: inflammationes oculorum et nascentes et iam natae (*φλεγμονή ὀφθαλμῶν*), lippitudines scabrae (*ὀφθαλμία*), siccitas oculorum (*ξηροφθαλμία*), immobilitas oculorum (*σκληροφθαλμία*), inflammationes scabiosae (*ψωροφθαλμία*), sugillatio (*ἀπόσφραγμα*), tabes pupillae (*φθίσις τῆς κόρης*), inflationes palpebrarum (*βλέφαρα τραχέα*) vel,

1) Erasistratea quae in librorum memoria latent congesta enarrantur. Lips. 1892, diss. inaug. Berol.

2) Oribas. ed. Bussemakerus et Darembergius V 136; Cels. de medic. VI 7 = ed. Daremb. p. 240, 37 sqq.; Aetii medici Graeci contract. medic. tetrabibl. II serm. III c. 99 per Ian. Cornarium, Lugd. 1549 p. 417 componas cum Aët. Amid. libror. medicinal. ed. Ald. Manut., Venetiis 1534, p. 141 B, 14 sqq.; 119 A, 26 sq.

3) Medicor. Graec. opera q. exst. cur. Car. Gottl. Kuehnus, Lips. 1821—33, 26 voll. in 28 partt. (infra K littera designabitur) XII 735; Paul. Aegin. libr. VII, Basil. 1538, p. 73, 27; Theophan. Nonn. epit. de curat. morbor. c. 49 = ed. Steph. Bernardus, Gothae et Amstel. 1794, tom. I p. 205 sqq.

4) Aët. Amid. ed. Ald. Manut., Venet. 1534, p. 126 A 18. 26; B 41; 134 A 22; 136 B 51; 137 A 6.

5) Paul. Aegin. libr. III c. 22 = ed. Basil. 1538 p. 73, 13 sqq. Obiter de hoc medicamento egimus in Fleckeiseni annal. 1892 p. 683 sq. *die plethora bei Erasistratos.*

ut paucis dicamus, omnes fere oculorum morbi (ὀφθαλμία), quae in naribus existunt (τὰ ἐν τοῖς μυκτιῆρσι), quae in meatu auris nascuntur (τὰ ἐν τῷ πόρῳ τοῦ ὠτός), sanies ulceraque aurium (ὦτα πυορροοῦντα), omnes fere passionēs aurium (ὠταλγία), nomae oris (τὰ ἐν τῷ στόματι, ἐν στόματι νομαί), tonsillarum inflammationes (παρίσθμια), uvae inflammationes (σταφυλαί), angina (συνάγχη vel κυνάγχη), nomae in pudendis nascentes (ἐν αἰδοίοις νομαί, αἰδοῖα ἠλωμένα), reliquarum, ut breviter scribamus, corporis partium ulcera nigra (μελανία ἐπὶ τῶν ἐλκῶν) et aegre cicatricem recipientia (ἐλκη δυσεπούλωτα, οὐχ ὑγιαζόμενα). Ratio autem componendi duplex est, altera vetustior, altera recentior, quarum hanc in illa interponemus:

Sume aeris tosti = χαλκοῦ κεκαυμένου denarios II (I Theoph. Nonn.), *murrhae* = σμύρνης den. I (III Theoph. Nonn. poster. in form., Aët. Amid., Paul. Aegin.), *cupri ferrive sulfurosi tosti* = μίσυος ὀπτιῶ den. I (III Nonn. in II form.), *piperis den. I* vel *πεπέρεως ὀβ. β'* (πεπέρεως λευκοῦ κο. ιβ' Theoph. Nonn. in II form.), *crocī sesquidrachmat* = κρόκου τριώβολον, *vini Chii veteris austeri cochlearia* III (κο. α' = heminam X unciarum Theoph. Nonn. in II form.), *contere, tum admisce vini Cretici dulcis heminam* (apud alios 1/2 κο. vel cochlear. II), *coque in aereo vase ad tenuem ignem usque ad spissitudinem mellis et repone in aerea pyxide*; Celsus²⁾, cum uterere, mel et vinum addi iussit.

Alterum autem medicamentum, quod harum rerum periti omnes adhuc neglexerunt, exstat in ,Gynaeciorum sive de Mulierum Affectibus Commentariis Graecorum, Latinorum, Barbarorum etc.⁴ i. e. in Bauhini Gynaeciis⁶⁾, ubi haec leguntur:

Fortius pessarium ad tumorem et impetum vulvae, quod Erasistratus fecit, quo utebatur regina, et laudabatur magnifice. Ibid.⁷⁾

* *alias fructice*

Papaver viride cum* fructu suo sume, ut superius diximus, tunsum in pila⁸⁾ lignea, et

* *alias sext. ij.*

exprime succum usq; ad* sext. j. deinde adijcito passi boni sext. j. et immitte etiam vinum, dein excoque ad tertiam, et per linteum cola, et quod

* *alias scrup. iij.*

humoris expresseris, repone: deinde tere galbani* Θ. ij. hoc diligenter trito, adijce opii ʒ. j. hoc

6) Basil. 1586, tom. I p. 59.

7) Ex Cleopatrae I et II libro Gynaeciorum.

8) *dila* ed. Spachii, Argent. 1597.

iterum tere, et decoctioni adde, et iterum decoque, postque in sole tere, ubi siccando succi plurimum recipiat, donec ceroti fiat crassitudo. Cum autem uti volueris, ex eo cum oleo rosaceo distempera, et pessarium illine, et subijce, quia omnes impetus tollit, et cumulat, et somnium facit. Est enim optimum, quia ego expertus sum.

Cetera perierunt. Sed iam his rebus expositis Erasistratum simplicia medicamenta ad homines sanandos adhibuisse⁹⁾, ignota autem respuisse¹⁰⁾ apparet, id quod dissertationis capituli VIII medicaminum serie ostenditur et Dioscorides Pedanius¹⁰⁾ exemplis fellis elephanti et crocodili, sanguinis et ovorum testudinis usus comprobavit. Papaver autem in *digitis deorum* — ita enim medicamina appellabat¹¹⁾ — quod mortiferum et visui noxium habebat, non ponebat.¹²⁾

Erasistratum aetate maxime provecta arti dissecandi vacare coepisse in vita enarranda exposuimus¹³⁾ eiusque de hac re scripta, *διαίρέσεων* libros II et *ἀνατομῶν* libros minimum II¹⁴⁾ commemoravimus. Quorum frustula si nulla essent, tamen Erasistratum magnam sibi in anatomia laudem comparasse non ignoraremus. Etenim Galenus eum ait disciplinam corpora secandi per longum temporis spatium plane neglectam post Hippocratem instaurasse¹⁵⁾ aliasque, si inanes esse arterias uno administrationis modo ostendi posset, hunc primum eam inventurum fuisse affirmavit.¹⁶⁾ Aperiebat autem cum alia animalia mortua¹⁷⁾, tum haedos recentes a partu.¹⁸⁾ In illis enim quaerebat de natura cerebri (*ἐγκέφαλος*)

9) K XI 433; XII 903.

10) K XXVI 77.

11) Plutarch. quaest. compotat. IV 1 III § 15 = Moral. ed. Didot. tom. II p. 805, 39 sqq.

12) Plin. hist. nat. XX 76, 3, ubi Diagoras quoque laudatur; K XXVI 600 sq.

13) Erasistratea pag. 13.

14) ibid. pag. 15.

15) K V 650. Welckerus (*Kleine Schriften* III, Bonnae 1850, p. 221) erravit, quod hoc loco Galeniano usis concedendum esse putavit veteres ante Hippocratem humana corpora aperuisse; de cadaveribus tale quid concedi posse Welckerus ipse supra (p. 220) indicarat.

16) K II 648.

17) K V 603 sq.

18) K II 648 sq.

eiusque arteriarum et venarum et nervorum¹⁹⁾; de natura oculorum²⁰⁾, narium²⁰⁾, aurium²⁰⁾, linguae²⁰⁾, partis inter pectus et umbilicum sitae (ἐπιγάστριον) eiusque arteriarum²¹⁾, cordis²²⁾, cuius valvolas tricuspides (τριγλάχινες ὑμένες)²²⁾ primus diligentissime descripsit, ventris²³⁾, intestinorum, imprimis ieiuni (νησσις)²⁴⁾, et in intestinum [ieiunum] exortus (ἡ εἰς τὸ [λεπτὸν] ἔντερον ἔκφρσις)²⁴⁾: in his lactium (μεσεντέριον)²⁵⁾ naturam perscrutabatur. Quin etiam hominum corpora dissecuit, ut cerebrum eiusque venas arterias nervos¹⁹⁾, oculos, nares, aures, linguam¹⁹⁾, qualia sint, cognosceret. Alias quoque corporum partes eum aperuisse veri simile est, quanquam non traditur. Neque eorum corpora neglexit, qui morbo quodam affecti mortui erant, quod genus huius aetatis medici anatomiam pathologicam dicitant. Qui factum est, ut iecur, colum (κῶλον), vesicam eorum, qui a cenchride (κέγχρος), serpente pernicioso, morsi erant, corrupta esse inveniret²⁶⁾ atque hydropicorum iecur saxeam esse²⁷⁾ et vomicas sive internas collectiones (ἐμπυήματα) in cor²⁸⁾ vel intestina inter et peritonaeum²⁹⁾ facillime pervenire. Quae corpora ab Aegyptiorum regibus medicis tradita esse Plinius nomine Erasistrati non addito narrat³⁰⁾; Celsus³¹⁾ quod Herophilum et Erasistratum nocentes homines ex carcere acceptos vivos aperuisse scripsit, fidem temere habuit eis, qui ad obtrectandum non minus prompti sunt quam ad calumniandum et Tertullianus maiore quam par est invidia odioque in paganos inflammatus eum secutus est Herophilum ,maiorum

19) K III 673; V 602 sqq.; 646. Cf. quoque ea quae de cerebro in not. 111 sqq. dicemus.

20) K V 604.

21) K IV 718.

22) K II 624; V 548 sqq.; cf. etiam not. 184 sq.

23) K III 345.

24) K III 345 componas cum 347.

25) K II 648 sq.

26) Dioscor. Pedan. apud K XXVI 72.

27) Cael. Aurelian. morb. chron. (= Cc) III 8 = C. A. de morb. acut. et chron. libri VIII Io. Conradus Amman rec., Amstelaedami 1722 (= CA) p. 473. *Ed. Venet. 1757. p. 346 § 111.*

28) Ib. V 10 = CA p. 586; 589. *Ed. Venet. 1757 p. 429 § 103.*

29) Ib. = CA p. 595. *Ed. Venet. 1757 p. 436 § 127*

30) Hist. nat. XIX 5.

31) De medic. prooem. = ed. Daremb. p. 4, 36 sqq.

prosectorem³²⁾ appellans.³²⁾ Ita enim eius opprobrium iudicandum esse ultro concedet qui proxime antecedentia perlegerit, ubi medicorum, generis humani conservatorum, instrumentum, quod *ἐμβροσφακτής* appellabatur, sicam latronum esse significavit. Obstant ni mirum complura: primum enim ob Aegyptiorum religionem³³⁾ corpora aut cadavera dissecare nemini licebat nisi sacerdotibus, qui sollemnes ritus et caerimonias veterum secuti in occulto hoc munere fungebantur; vivos autem homines incidere nemini unquam gentium licuit. Ptolemaeum autem ab illo more descivisse Erasistratus indicavit, ut modo vidimus, ab hoc non indicavit neque omnino credi potest. Huc accedit quod Erasistrato multos inimicos fuisse manifestum est, experimentis morbos medentes, quos ob stultitiam superbiamque riserat³⁴⁾, fortasse etiam venas secantes, IV principia defendentes, vehementer purgantes, Herophileos. Illud vero, quod ab aliis³⁵⁾ argumenti loco sumitur, nihili est, scilicet eum, quod arterias sanguinis expertes esse arbitratus sit³⁶⁾, neminem incidisse, cum arteriae mortuorum sanguine congelante exsanguis esse re vera videantur. Quae cum ita sint, et Sprengelium³⁷⁾

---

32) Harnackius (*Medicinisches aus der ältesten Kirchengeschichte* in libro qui inscribitur *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur von Gebhardt und Harnack VIII*, Lips. 1892, p. 69) vertit *Fleischhacker*. De anima c. 25.

33) Hieronymi (dissert. inaug. hist.-med. exhib. Erasistrati Erasistrateorumque hist., Ienae 1790, p. 25) non iniuste fecit, quod ad libellum „Hippocrates corpora humana insecuerit necne“ etc. revocavit, qui invenitur cum Christ. Godofredi Gruneri „De Aegyptiorum veterum anatome“ libello in „analectis ad antiquitates medicas, quibus etc.“, Vratisl. 1774. De Erasistrato agit p. 90. Neque inutilia sunt quae Fredericus Falkius novissime exposuit *Die geschichtliche Entwicklung der experimentellen Medicin* in actis inscriptis *Virchows Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medicin* tom. CXXXII fasc. 2 (1893) p. 217—229, imprimis p. 221. 225. 226.

34) Dioscor. Pedan. apud K XXVI 49, quos Jourdanus (dictionn. des sciences méd.) non immerito increpuit.

35) Eloy, *dictionn. hist. de la médec. anc. et mod.*; Dujardin, *hist. de la chirurg.*, Paris 1774, p. 326, quem Marxius *Herophilus, ein Beitrag zur Gesch. d. Med.*, 1838, commemoravit; *Essai hist. sur Pécole d'Alexandrie* par Jacq. Matter, Paris. 1820, tom. I p. 79.

36) Cf. v. c. K II 597.

37) *Versuch einer pragmat. Gesch. der Arzneykunde*, Hal. 1821, tom. I p. 533 sq.

et Marxium³⁸⁾ et Wunderlichium³⁹⁾ minus fidenter fabulam istam reprobasse suo iure miretur quis, ceteri, quosquos vidi, melius rem egerunt.⁴⁰⁾

Quo clarius quae Erasistratum inter et Galenum ratio intercedat, cognoscatur, non inutile esse putamus ea, quae in alterius doctrina manca alteri visa sint, in unum congerere; nam cum tantum Galeni studium vituperandi fuerit, in reliquis rebus ambos consensisse quilibet concedet. Atque ita materiam mente recolimus, ut vituperationibus prolatis in singulas inquirere differamus, et quod multae verae sunt et quod disputationis rivulus in mare immensum nos non proripere non posset, de silva autem in universum iudicare non dubitemus, cum amplexuri quaequae de Erasistrato in litterarum memoria exstant, tum laudis partem, quam Galenus ei detraxit, quamvis alioquin factum expiarit, huic restituri. Quoniam Erasistratum facultatem attrahendi (ἐλκτικὴ δύναμις)⁴¹⁾ et IV differentias seu principia innata (τὸ θερμὸν, τὸ ψυχρὸν, τὸ ξηρὸν, τὸ ὑγρὸν)⁴²⁾ esse negasse satis copiose prius descripsisse nobis videmur, non est cur hanc quaestionem nunc redintegremus. Nec de arteriis sanguinis expertibus⁴³⁾ habemus quae addamus. De natura autem atomorum Erasistratum nihil docuisse Galenus scripsit⁴³⁾, cum et impatibilia et immutabilia et sterilia ea esse a primo statuisset⁴⁴⁾, comprobare non conatus esset, quam ob rem naturam compositorum i. e. animantium (τὰ φύσει συνεσιῶτα)⁴⁵⁾ recte dispicere non potuit⁴⁵⁾ neque eorum functiones animales (αἱ ἐνέργειαι αἱ φυσικαί).⁴⁶⁾ At tamen de omnibus se disputaturum ait in initio τῶν κατ' ὄλου λόγων.⁴⁷⁾ Quarum est procreatio suorum (ἡ τῶν χυμῶν γένεσις), cuius nec rationem⁴⁸⁾ nec vim effectumque⁴⁹⁾ intellexit, ut Galeniana verba nostra

38) De Herophili, celeberr. med., vita etc., Gotting. 1836, p. 102.

39) *Gesch. d. Med.* p. 22.

40) In quo numero Falkius quoque est II. p. 225.

41) Cf. pag. 19 dissert.

42) Cf. dissert. pag. 20.

43) K X 400.

44) Cf. dissert. pag. 19.

45) Ib. not. 18).

46) K II 112.

47) K XV 14.

48) K II 107; 132; 141; III 541; V 123sq.; 132; 137; XVI 39; XVII 1506.

49) K VIII 191.

faciamus. Itaque qui cibi bono malove succo sint, omnino non cognovit⁵⁰⁾ nec de victu (*ἐπιτηδευμα*) praecepta accurata aut perfecta composuit⁵⁰⁾, velut Galenus⁵¹⁾ hunc vituperavit, quod mel iuvenibus calidioribus natura misereque vitam degentibus in flavam bilem mutari coque obnoxium esse, senibus, quod sanguis fieret, salutare esse ignorasset. Sucorum autem, quos neglexisse dicitur, sanguis longe nobilissimus est neque aut quomodo⁵²⁾ aut cur⁵³⁾ in venis procreetur, utilem quaestionem esse putabat ac similiter in bile⁵⁴⁾ et flava⁵⁵⁾ et atra⁵⁶⁾, et pituita (*φλέγμα*) et saliva⁵⁷⁾ fecit. Atque omnem de concoctione quaestionem quasi nullius momenti in re medica esset, omisit⁵⁸⁾, cum qua de causa stomachus cibis se circumdet⁵⁹⁾ quidque aëre una cum cibis devorato fiat⁶⁰⁾ quaerere oblitus sit. Nec cur tantae arteriae in renes ducant⁶¹⁾ aut in intestinum [ieiunum] exortus talis sit natura⁶²⁾ aut in duabus tunicis ventriculi plane contraria sit dispositio fibrarum (*αἱ τῶν ἰνῶν ἐπιβολαί*)⁶³⁾ dignum rebatur esse, quod examinaretur. — In morbis autem curandis Galenus Erasistratum maxime increpabat, quod eorum neque originem aut causam⁶⁴⁾ nec naturam⁶⁵⁾ recte perspexisset, ita ut *διγνωστικὸς* nullus esset, velut in atonia⁶⁵⁾ et in inflammatione.⁶⁶⁾ Eas quidem passiones, quae organicae appellarentur⁶⁷⁾, i. e. quae a conformatione, situ, praecellentia, acri sensu proficiscerentur⁶⁸⁾, eum recte sanasse, quae ex elementorum natura (*ὁμοιομέρεια*)

50) K V 124 sq.

51) K II 115. Cf. Clement. Paedagog. I 11, 96.

52) K II 108 sqq.; V 132.

53) K II 126.

54) K II 115; 122; XVI 39.

55) K II 112; V 123 sqq.

56) K II 112; V 104; 123.

57) K II 112.

58) K XVI 39.

59) K II 126; 128 sq.

60) K II 176.

61) K III 364.

62) K III 347.

63) K II 168.

64) K II 88 sqq.; 128; XVI 40.

65) K X 462.

66) K X 119.

67) K X 184; XV 9.

68) K X 311; quid haec 'praecellentia' sibi velit nos ignorare fatemur.

nascerentur aut omnino non aut nulla via èt ratione (ἐμπειρικῶς)⁶⁹ sanasse velut ulcus, quod ab utroque genere penderet.⁷⁰ In aliis quoque salutaribus praeceptis (θεραπευτικοὶ λογισμοί) eum errasse⁷¹ propterea, quod sucorum naturam utilitatemque non satis novisset velut in biliosis affectionibus⁷²; ignorasse enim eum ait lienem iuvenibus minuui, si augetur exulceratusque fieret, eos mori⁷³, quoniam facultate bilis attrahendae amissa sanguis sordesceret, id quod colore cutis, morbo arquato (ἵκτεροι μελάντεροι), nigris in ulceribus cicatricibus indicaretur.⁷³ Praeterea autem eum passiones oculorum auriumque certo tempore recurrere nescivisse.⁷⁴ Caelius vero Aurelianus, qui de laterum dolore (πλευρῖτις vel πλευριτικά)⁷⁵ et peripneumonia vel phthisi⁷⁶ et tetanica passione⁷⁷ latius egit, haec omnia ab Erasistrato, qui tardas omnino passiones parum curasset⁷⁸, pleuritica etiam ab Herophilo ommissa esse addidit, cum Galenus ulcus in pulmonibus obortum non descriptum esse adnotavisset.⁷⁹ Adde quod in remediis quaerendis Galeno non minus displicebat, uam saepius iram eius concitavit velut in vehementer purgantibus⁸⁰, venae sectionibus⁸¹, capitis siccationibus⁸² exagitatis, qua re eum ulcus in pulmonibus habentibus aut inflammatione pulmonum affectis mederi potuisse negavit⁸³; inedias autem diurnas qui substituisset, eum male fecisse propterea, quod alios eosque [gravissimos morbos, quos a Galeno incredibiliter auctos esse ne mirere, ultro adduxisset⁸⁴] vel — id quod quo falsius est, eo ridiculius est, quan-

69) K XV 8 sq., X 183 sq.

70) K X 184; 310.

71) K V 714.

72) K V 132, ubi atram bilem perstrinxit.

73) K II 132 sqq.

74) K XIX 184 sq.

75) Ca II 18 = CA p. 123.

76) Ib. II 29 = CA p. 143; vide tamen p. 139.

77) Ib. III 8 = CA p. 212.

78) Cc praef. 3 = CA p. 268.

79) K X 375. 377.

80) Cf. dissert. p. 26.

81) Cf. not. 224 sqq.

82) K X 377.

83) K X 375; 379.

84) K XI 156; 178 sq., id quod Erasistratei postea Hippocrati crimini dabant (K XV 478).

quam omnia falsa non sunt ridicula⁸⁵⁾ — aegros mera libidine crudeliter necasset⁸⁶⁾. — Quae opprobria si recte examinare velis, magna ex parte dilabentur, quanquam reliqua stare vix quisquam neget; Galenum enim iniuriis ab Erasistrateis affectum insidiisque haud paucis petitum⁸⁷⁾ vehementius quam par fuit in Erasistratum facillime invehi potuisse nemo non videt, praesertim cum is, qui IV saeculis post vivat, non invitus eos increpare et prae se contemnere soleat, qui IV saeculis ante fuerint. Tamen non temere, ut Galenus ubique fieri simulabat, Erasistratus a superiorum decretis descisciebat, sed certis ubique et eis gravissimis causis adductus: velut facultatem attrahendi (*ἡ ἑλκτικὴ τε καὶ ἐπισπαστικὴ δύναμις*)⁸⁸⁾ esse negabat, quod necessitas vacua replendi (*ἡ πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθία*)⁸⁸⁾ ad illa quoque explicanda valeret ac pro calore innato, qui certae artificiose excogitabatur cum Praxagora calorem extrinsecus attractum⁸⁹⁾, quem esse omnes concedebant, supposebat. Alia autem ignorabat, quod inutilia in re medica ea esse rebatur: flava bilis, ut hoc utamur, creeturne in ventre an una cum cibis absorbeatur quaerere medici non esse putabat⁹⁰⁾; nullius quoque momenti esse ait, ubi aut quo modo aut cur suci existant⁹¹⁾; ad physicam potius artem haec esse referenda similiter ac sanguinis ortum causamque concoctionis.⁹²⁾ Haec quidem suo iure omisit, sed quod in tanta rerum multitudine describenda singulas res oblitus est, quis est qui miretur? Praeterea autem tanti se ipsum aestimabat, ut aliorum vestigia, si ipse suis pelibus progredi posset, sequi nollet⁹³⁾, tamque studiosus novorum erat praeceptorum⁹⁴⁾, ut, quotienscunque sensus non sufficerent, coniciendo et excogitando et fingendo discipulis viam muniret⁹⁵⁾ velut in arteriis describendis.⁹⁵⁾ Qua in re saepius accidit, ut ab eis, quae reliqui esse negabant, quasi certa essent,

85) Galeni verba apud K V 714.

86) K XI 177.

87) K IV 728; XI 229.

88) Cf. dissert. p. 21.

89) Ib. pag. 20 sq.

90) K V 123.

91) K V 132. Similia Erasistrateis crimini dedit Galenus velut K V 165.

92) K II 126.

93) K II 132 sqq.; XVII I 364; similia in dissert. p. 4 alia causa attulimus.

94) K II 141.

95) K IV 721; VIII 950.

proficisceretur, velut necesse esse putabat totum corpus spiritu impleri itaque cor⁹⁶⁾ atque spiritum a corde in arterias mitti.⁹⁶⁾ Mirum igitur non est eum sophistarum ratione aliquando aliquid assecutum esse⁹⁷⁾, quod opprobrium tamen Erasistrateos potius quam Erasistratum ipsum spectare videtur.⁹⁸⁾ Quod denique libenter obscuris admodum sententiis utebatur eo consilio, ut, cum nil sciret aut diceret, multa et scire et dicere videretur⁹⁹⁾, ambitiosi magis quam rudis in arte medica hominis est; namque hoc crimen, quanquam quae exstant non minus plana Galenianis sunt, tamen de medio ut tollas, vix tibi continget. Quod si quis facere conatus erit, haec potissimum similiter atque in aliis fortasse fieri potest, in sectatores magis quam in ducem gregis dicta esse statuet.¹⁰⁰⁾ His quoque rebus¹⁰¹⁾ enarratis Erasistratum rationalem medicum fuisse satis aperte indicasse nobis videmur, qua in re notio rationalis ita accipi debet, ut designetur is, qui causas passionum perspiciat perspectasque causas atque una passiones auferat. Neque abhorret quod semirationalem eum alibi¹⁰²⁾ Galenus dixit; nam is, qui ἐν τοῖς τῶν ὁμοιομερῶν calidum frigidum humidum siccum causas non agnoscebat¹⁰³⁾, etsi alias conquirebat, tamen Galeno ratione repudiata rem egisse necessario videbatur.

Ut omnium temporum homines docti ita Erasistratus animam (ψυχή) corpusque (σῶμα) primarias animalium partes esse docebat nec tamen ita, ut finem utriusque accurate describeret, sed illius sedem, quam putabat, invenisse satis haberet. Est autem in membrana cerebri (μῆνινξ) vel in cerebello (ἐπικρανίς) principale animi (τὸ τῆς ψυχῆς ἰγερμονικόν)¹⁰⁴⁾, quia boves ad summas verte-

96) K IV 723 sqq.

97) K II 141; 166.

98) K V 105.

99) K V 140; VIII 312 sq.

100) K III 364.

101) Cf. dissert. p. 18 not. 17.

102) K X 184; XV 8. Hoc Darembergius (*hist. des sciens. médic.* I p. 148) quoque statuit; Liebmanni autem hac in re iudicium (Quos medicina progress. fec. per Heroph. Erasistratumque et assecclas, Wirceb. 1845, p. 15), quo Erasistratus in empiricis magis quam in rationalibus ponitur, perversum est ac ne exiguo quidem fundamento nititur.

103) Cf. dissert. p. 20.

104) Plutarch. de placit. philosoph. IV c. 5 § 3 = Moral. ed. Didot. II p. 1097, 24 sq. cf. cum Dielesi doxogr. Graec., Berol. 1879, p. 391;

bras caesi movere extemplo desinunt.¹⁰⁵) Itaque quo modo primum corporis elementum, nervi (*νεῦρον*), ab anima regantur, quaerere omisit; his enim potissimae animalium functiones fiunt et movendi¹⁰⁶) et sentiendi.¹⁰⁷) De origine autem nervorum Erasistratus aliis temporibus aliter exposuit, cum primum obiter leviterque inquireret nec fetuum nervos nascentes respiceret¹⁰⁸), tamen a capite in adultis eos proficisci nunquam negavit¹⁰⁹), de parte tantum capitis ambegit. Is enim cum juvenis artis medicae usui magis quam rationi vacabat, extremos tantum nervos inde a dura membrana seu matre (*ἡ παχεῖα μήνιγξ*) ductos intuitus hinc eos proficisci rebatur¹⁰⁹), id quod in libris plerisque teste Galeno¹⁰⁹) fuit, senex autem, cum quae sectionibus factis reppererat ad certam quandam rationem revocabat¹⁰⁹), fibrillas nervorum per duram matrem in cerebrum usque penetrare cognovit¹⁰⁹), quae doctrina in libris *τῶν διαίρησεων* aetate maxime provecta conscriptis¹¹⁰) latius exposita fuit, unde fragmentum, quod de narium aurium linguae oculorum nervis est, a Galeno depromptum esse¹⁰⁹) quin credamus non adducimur. Non alienum esse ab hac quaestione putamus quaecumque de cerebro Erasistratum exposuisse scimus ea nunc in enarrando complecti, quoniam Erasistratus ipse hunc cerebrum

K XIX 315; Tertull. de anima c. XV = patrol. curs. complet. accur. I.-P. Migne tom. II (Paris. 1878) p. 713 A; Theodoret. Graec. affect. curat. serm. V (*περὶ φύσεως ἀνθρώπου*) 22 = rec. Thom. Gaisford, Oxon. 1839, p. 198 cf. cum Dieles. II. proleg. p. 45 sqq. et 208 sq.; Euseb. praepar. evang. XV 61, 3; Iul. Polluc. onom. II ~~24~~ (de *ἐπικρανίδος* significatione compares quoque II 45 et Melet. *περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς* in I. A. Cramerii anecdot. Graec., Oxon. 1835—1837, vol. III p. 54 v. 18 sq.). Vertit autem *ἡγεμονικόν* Franc. Oehlerus in edit. Tertull. II 577 cum Cicerone (de nat. deor. II 11) *principale*; Harnackius (*Medicinisches aus d. ält. Kirchengesch.* in libro *Texte u. Untersuch. zur Gesch. der altchristl. Litt. von Gebhardt und Harnack* VIII, Lips. 1892, p. 82 sq.) designari nostro sermone *Lebens- und Denkcentrum* non minus recte adnotavit. Cf. denique Actuar. *περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' αὐτὸ διαίτης λόγ. β'* etc. ed. Ioh. Frider. Fischerus, Lips. 1774, p. 49 et Sim. Sethi syntagma de aliment. facult. ed. Langkavel, Lips. 1868, p. 78.

105) K V 609.

106) K V 125.

107) Ruf. Ephes. de membr. human. appellat. II c. 17 in medic. antiq. Graec., Basil. 1581, p. 30 = ed. Daremb.-Ruelle (Paris. 1879) p. 154 sq.

108) K V 553.

109) K V 602 sqq.

110) K XVIII 186; cf. quoque V 646.

paulo diligentius describendi locum esse existimavit. Cerebrum (*ἐγκέφαλος*) triplicitate vasorum¹¹¹⁾, nervis arteriis venis, carens, quia affusio sanguinis (*παρέγχυμα τῆς τροφῆς*) est¹¹²⁾, et in reliquis animalibus et in homine in duabus cavernis situm est, quae prope commissuram suam in unum coeunt¹⁰⁹⁾, materies autem tortili membrana illa, quam duram matrem (*ἡ [παχεῖα] μῆνιγξ*)^{104 109)} appellamus, circumdata ipsa quoque tortilis¹¹³⁾ est, in hominibus tamen magis quam in bestiis, quod illi his ratione antecellunt.¹¹³⁾ Nectitur ex cerebro cerebellum (*ἐπεγκρανίς*^{109 113)} sive *ἐπικρανίς*¹¹⁴⁾ ipsum quoque membrana intersaeptum et vehementer implicitum.¹⁰⁹⁾ Ad nervos autem nutriendos triplicitate vasorum rursus est opus, ut uno nervo, qui dicitur, arteria et vena comprehendantur¹¹⁵⁾, ut si funem ex tribus cordis nexueris.¹¹⁶⁾ Quorum vena facultatis attrahendi expers¹¹⁶⁾ *τῆ πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθία* nutritur sanguine ex proximis venis non attracto, quia alimentum viscosum est nec facile excernitur¹¹⁷⁾, quamquam diligentius haec non descripsit¹¹⁸⁾, arteria, ut omnes solent arteriae, spiritus (*πνεῦμα*) plena est, totus autem praeter has partes nervos, simplex vas¹¹⁹⁾, cavernam in se habet spiritus animalis (*πνεῦμα ψυχικόν*) plenam¹¹⁶⁾, nam sectatores totum nervom ex innumerabilibus fibrillis conglutinatum esse postea demum invenerunt.^{116 119)} Moveantur autem membra non nervis ipsis, sed musculis (*μῦς*) velut thorax¹²⁰⁾; nam aut animi nos fallunt aut spiritus animalis ex nervorum arteriis in cavernas tororum se effundit, ut supra et infra vehementer tensi contrahantur¹²¹⁾; qui fit, ut, quo cui pleniores tori sunt, eo fortius celeriusque moveatur.¹²²⁾ Plurimos autem nervos in membrana costas succingente (*ὄμῶν δ ὑπεζωκῶς [τὰς πλευράς]*) esse Erasistratus

111) Cf. dissert. pag. 21.

112) K XIV 697; 709; cf. quoque Claud. Galen. Pergam. omn. q. ext. in Lat. serm. conv., Basil. 1561, part. I pag. 104 F.

113) K III 673.

114) Plut. et Gal. l. l. in not. 104; Euseb. praep. ev. XV 61, 3.

115) K II 337.

116) K II 95 sqq.

117) K V 125; 134.

118) Ib. 137.

119) K II 99 sq.

120) K IV 477.

121) K IV 707; VIII 429.

122) K V 603.

quoque vidit¹²³⁾, cum reliquis de membranis quid statuerit sciri nunc non queat. — In morbis, quos ad nervos referebat, Erasistratus tremorem et paralyzin (*παράλυσις, πάρεσις*) et apoplexiam) habebat, quorum illi brassica, quam multifariis passionibus adhibebat¹²⁴⁾, mederi solebat, de paralyysi autem cum aliis locis tum in libris *ἡ τῶν παρέσεων πραγματεία* vel *τὰ περὶ παραλύσεως*¹²⁵⁾ prolixè egit. Quam ob rem nobis quoque quaecunque conservantur hic enumeranda videntur esse. Paralysis igitur fit, quam primum viscidi glutinosique illi humores, quibus nervi nutriuntur, in nervorum moventium arteriolas spiritus animalis plenas infusi sunt¹²⁶⁾, id quod et post alia et post articulos humerorum distentos¹²⁷⁾ accidit. Duo autem genera dignoscenda sunt: quod conductionem et quod extensionem affert.¹²⁸⁾ Commemoravitque, paradoxum¹²⁹⁾ illud, quo qui ambulant repente sistuntur, postea ambulare pergunt. Nec vero in curando duo ista genera bene distinxit, quamquam in conductione sola cataplasmatibus et malagmatis ad laxandum utebatur¹³⁰⁾, ita ut sive ad hoc spectant sive ad illud spectant, in unum omnia congerere malimus, praesertim cum Caellii ipsius in hac re enarranda verba admodum plana non sint. In ea enim quam de paralyysi composuit artem medendi¹³¹⁾ et venae sectionem et purgationem obnoxiam esse docuit¹³²⁾ scilicet vehementem, quoniam mitisne conducat postea videbimus, utendum autem ait esse in initio curandi clysteribus, febribus irruentibus inedia, cum nihil nisi mulsum ex aceto confectum porrigas, secundum accessiones dimissionesque febrium ptisanam vel olera danda nec non aromaticas potiones, praeterea autem venter facilis sit; per unum annum aeger ne bibat vinum, cuius locum lac cum melle saleque¹³⁰⁾ et brassica¹²⁴⁾ teneat. Atque vomat post cibum et deambulet arenosis in locis.¹³⁰⁾ Cui autem peritoneum morbo vitiatum est, ne mingat nisi adhibito cathetere.¹³³⁾

123) K VIII 318.

124) Plin. hist. nat. XX 34, 1.

125) Cf. dissert. pag. 16.

126) K V 125; 134.

127) K XVIII II 567.

128) K XVI 672 sq.; Cc II 1 = CA p. 363.

129) Ib. = CA p. 345.

130) Ib. = CA p. 363 sqq.

131) K V 137.   132) K XI 245.

133) Cc II 1 = CA p. 347; de cathetere cf. K XIV 750 sq.

Secundum elementorum corporis genus *ἀρτηρία* (*ἀρτηρία*) sunt, quae similiter ac nervi innumerabiles in arteriolas scinduntur, ita ut nulli nec membro nec loco desint¹³⁴); unaquaeque autem cum vena quadam in unum coit commercio particula effecto, quae os commune (*συναναστόμωσις*, vasa capillaria) nuncupabantur¹³⁵) velut pulmonum arteriae cum venis in membranam pulmoni circumdatam coeunt.¹³⁶) Neque ipsae sunt organa vitalia, sed canales inanimi¹³⁷), qui spiritui vitali (*πνεῦμα ζωτικόν*) viam muniunt¹³⁸); quod ut exsequi possint, sanguine carent.¹³⁹) De situ autem haec prodit: aspera arteria (*ἡ τραχεῖα ἀρτηρία, ἡ κατὰ τὸν τράχηλον ἀρτηρία*¹⁴⁰)) a faucibus deorsum proficiscitur¹⁴¹), tum multis admodum bifurcationibus — quarum maiores duas *βρόγχους* posthac nominaverunt — in innumerabiles arteriolas (*τραχεῖαι*) dividitur, donec ad membranam pulmonum usque perveniens per *συναναστομώσεις* cum arteriolis levibus a corde ductis (*λεῖται*) cum venulisque pulmonum in unum coeat^{140 142}); ignorabat autem, cur pulmonibus et arteriolae et venulae sint.¹⁴²) Illud vero maxime mirum ei videbatur esse arterias pulmonarias tegumentis (*χιτῶνες*) venarum, venas arteriarum circumdari.¹⁴²) Leves autem arteriae ipsae quoque deorsum coeunt in venam pulmonalem (*ἡ ἐκ τοῦ πνεύμονος ἀρτηρία, ἡ ἀρτηρία ἢ φλεβώδης*), quae ad thalamum (vel ut nos dicimus atrium) pneumaticum i. e. sinistrum cordis descendit valvolisque bicuspidalibus seu mitralibus (*δυσὸν ὑμένων ἐπίφουσις*) ima in parte clauditur.¹⁴³) Quam magnitudine superat arteria magna sive aorta (*ἡ μεγάλη ἀρτηρία*), quae prope venam

134) K XI 153.

135) K III 492; 513; IV 709; XI 153 sq.

136) K VIII 323.

137) K V 167 sq.

138) K IV 714; VIII 714. — IV 502; 664 magnam arteriam solam spectans; 705 sqq.; 712; 715; 723; V 549; III 364; VIII 314 sq.; 412; 950; X 120; XI 153; Gal. ascript. libr. de motib. manif. et obscur. c. IV (De motu virgae) = Gal. ed. Charter. V p. 400.

139) K II 597; 648; III 492; 521; 537; IV 671; 705; 721; 723 sq.; VIII 940; 950; Apollon. Citiens. etc. schol. in Hippocr. et Gal. ed. Dietz, 1834, II p. 153; cf. quoque quamvis non veteris memoriae auctorem Andr. Vesal. Bruxellens. de human. corp. fabrica p. 526.

140) K III 521.

141) Gell. noct. Att. XVII 11.

142) K III 537; VIII 323.

143) K V 549.

Opinion de Vesal...

cavam a pneumatico i. e. sinistro cordis thalamo ubi tres valvulae semilunares sunt¹⁴³) profecta¹⁴⁴) sursum primum ascendit, tum multis admodum arteriis in utramque pleuram pulmonesque missis spinam versus descendit, ut permultis ramificationibus, quem ad modum locuntur, factis cum minutis venae cavae bifurcationibus iungatur.¹⁴⁵) Renales denique arterias utiles esse negabat¹⁴⁶) seminaliumque nihil nisi nomen videtur attulisse¹⁴⁷); de nervorum autem arteriolis ab Erasistrato praeceptorum suorum causa inventis modo diximus.¹⁴⁸) Unum autem, quod in haecis recentibus a partu sectionibus factis repperit, in arteriarum structura describenda addi debet: lactium enim arterias, ubi primum sectae sunt, spiritus plenas esse vidit, paulo post lacte repleti¹⁴⁹). — Deinceps de respirationis via et ratione disceptandum est, qualem eam esse cum sibi tum aliis multis Erasistratus persuaserit. Atque primum de utilitate respirandi eum egisse ex compluribus Galeni locis cognoscitur, ubi quae exposuit convicta sunt¹⁵⁰), nec non ex frustulis quibusdam, quae idem tantummodo perstrinxit. Respiramus igitur arteriarum spiritu animali vitalique complendarum causa¹⁵¹), quoniam *spiritu animal regitur tamquam naturae functionibus obeundis coadiutore*¹⁵²), et concoquendi¹⁵³) et generandi causa. Spiritum autem certa ratione temperari opus est neque esse eum aut pertenuem aut perdensum, ut suffocemur, id quod evenire solet in voraginibus aëre mali odoris abundantibus et in domibus calce modo oblitis et prope prunas, quae restingui incipiunt, quoniam talis aer retineri arteriis nequit.¹⁵⁵) Quod Galenus verum esse negavit, sese ipsum causam suffocandi non perspexisse professus.¹⁵⁶) Auctor respirandi, quem ἀρχὴν Graeci nuncupabant,

144) K III 465.

145) K VIII 311—319.

146) K II 91.

147) Andr. Vesal. Bruxellens. de human. corp. fabrica p. 526.

148) Cf. not. 115 sq.

149) K II 648 sq.

150) K IV 497 sq.; V 714; XIX 38.

151) K IV 471; VIII 714; XVII II 320.

152) Claud. Gal. Pergam. omn. q. exst. in Lat. serm. conv., Basil. 1561,

p. I p. 104 F.

153) Vid. not. 259.

154) Cf. 147.

155) K IV 450. — III 540; IV 496.

156) K IV 497.

pulmo non est, quippe qui propriam agendi facultatem non habeat¹⁵⁷), sed thorax, quem musculus animal sponte (*κατὰ προαίρεσιν κίνησις*) et distendit et contrahit^{157 158}), quapropter thorace spiritum mitti pulmonibus Erasistratus semel scripsit¹⁵⁹) atque idem cum opinionem eorum, qui circummagi (*περιωθῆισθαι*) spiritum affirmaverant, refelleret¹⁶⁰) τὸ φαινόμενον sic illustravit: quotiescunque thorax musculus distenditur, τῇ πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθῶν aer a summo ore nasoque per arteriam asperam (*ἡ τραχεῖα [ἀρτηρία], ἡ κατὰ τὸν τράχηλον ἀρτηρία*) in thoracem pervenit et, ubi primum hic contractus est, arteriae asperae per ramulos (*αἱ τραχεῖαι* scil. *ἀρτηρίαι*, quae *βρόγχοι* posthaec dicebantur) in membranam pulmonum pellitur, tamquam si spongiam aquae plenam manu exprimas.¹⁶¹) Unde in arteriolas leves (*αἱ λεῖαι* scil. *ἀρτηρίαι*) — communia enim his et illis ora sunt¹⁶²) — defertur, ut vena pulmonali (*ἡ τοῦ πνεύμονος ἀρτηρία, ἡ ἀρτηρία ἢ φλεβώδης*) usus ventriculum pneumaticum i. e. sinistrum cordis repleat.¹⁶¹) Tum corde extrudente (*ἐκθλίβειν*) omnis spiritus tanta cum celeritate per magnam arteriam sive aortam (*ἡ μεγάλη ἀρτηρία*) innumerabilesque eius bifurcationes passim rapitur, ut uno motu quidquid spiritu eget eum recipiat¹⁶³); itaque non solum omnibus arteriis praeter eas, quae in pulmonibus sitae sunt, praeterque venas pulmonales¹⁶⁴) materia vitalis mittitur, verum etiam musculus.¹⁶³) Sed maxime miri quid hoc loco interponendum est: spiritus enim duo genera prorsus diversa sunt, alterum vitale, alterum animale (*πνεῦμα ζωτικὸν et πνεῦμα ψυχικόν*)¹⁶⁵), quae et in aëre et in asperis arteriis levibusque coniuncta sunt, deinde autem ita dividuntur, ut illud ex sinistra cordis caverna arteriis¹⁶⁶), hoc arteriarum ope durae matri (*μηνιγξ*) mittatur¹⁶⁷), itaque hoc a capite

157) K VIII 324.

158) K II 660; IV 477.

159) K IV 473 sq.

160) K II 111.

161) K IV 706; VIII 315; 325 sq.; Gell. noct. Att. XVII 11.

162) Cf. not. 140. 142.

163) K IV 482; 706 sqq.; 723; V 167; 551; 620 sq.; VIII 315 sq.; Gell. noct. Att. XVII 11.

164) K V 166; VIII 315.

165) K IV 714; VIII 714; 760; XVII II 320.

166) K V 184 (a Chryssippi via, qui animale hac contineri spiritum dicebat, Erasistratum aberrasse his verbis indicatur); 281; VIII 714.

167) K IV 502.

regi affirmavit.¹⁶⁸⁾ Distenduntur autem arteriae spiritus distributione, id quod motum arteriarum (ἡ τῶν ἀρτηριῶν κίνησις) recte dicas, pulsum (σφυγμός) cave appelles¹⁶⁹⁾, quamquam altera parte prius altera posterius agitata species pulsus efficitur.¹⁷⁰⁾ Quae movendi ratio una arteria secta perturbatur, quoniam recta spiritus χορηγία — ne terminum sat definitum vertendo corrumpamus — impeditur.^{170 171)} Adde alterum respirandi impedimentum, suffocationem (τὸ πνίγος), aut nimis respirando aut parum oborientem. Necesse enim est ambitum thoracis et minui et augeri, ut arteriae asperae spiritum recipiant; atqui si thorace contracto non respiraveris, ambitus minimus esse non desinet, sin nimis respiraveris, maximus; ergo anima tibi intercludetur.¹⁷²⁾ Nec tamen interclusio ipsa πνίγος proprie vocatur, sed cordis vana conamina spiritum ex pulmonibus hauriendi, id quod propter valvolas (τῶν ὑμένων ἐπίφρυσις) fieri nequit.¹⁷²⁾ Haec igitur est ratio aërem imbibendi; quaenam autem est reddendi? De hac re nihil nobis occurrit nisi hoc: partem quandam spiritus ex pulmonibus sursum in os nasumque thorace contracto repelli, qua vocis via fieret.¹⁷³⁾ — De morbis pulmonum, ne quid

168) K V 251. *important*

169) Cf. quae in Fleckeiseni annal. 1892 p. 685 conscripsimus, die plethora bei Erasistratos'.

170) K IV 734.

171) K IV 715; V 620.

172) K II 701; IV 473—479.

173) Gell. noct. Att. XVII 11. — Quamquam qualis post Erasistrati aetatem haec respirandi doctrina fuerit, quaerere nunc distulimus, tamen haec non inutiliter addi confidimus: amicus doctissimus Carolus Schmidt nuper nobiscum communicavit similem πνεύματος doctrinam legi apud Simonem Magum (cf. act. apost. c. VIII v. 9—15), nam M. E. Amélineau (*essai sur le gnosticisme égyptien etc.* in libro cui titulus est *Annales du musée Guimet* XIV [Paris. 1887] p. 44) haec de mago isto attulit: *le nombril est le lieu de réunion de quatre conduits qui servent à la nourriture du foetus, savoir deux artères qui sont les canaux de l'air respirable, et deux veines qui sont les canaux du sang*; nec dissimilia Meletius *περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς* exposuit, quae invenies in Cramerī, *anecdotis Graecis*, Oxon. 1836, III p. 33 sq. et Actuarius *περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' αὐτὸ διαίτης λόγοι β'* etc. ed. Ioh. Frider. Fischerus, Lips. 1774, et alias et p. 49. Medii autem aevi celeberrimus medicus Andreas Caesalpinus putabat *es werde dem Blut in den Arterien (im Herzen) ein, Spiritus beigemischt, welcher das Blut selbst bewege*, cf. O. Seidenschur in Henscheli *Iano* II (1847) p. 195 illustrantem quae Balthas. Chimenz in libro *Metaxas annali medico-chirurgici*, April 1845' adnotaverat. Cf. quoque Senecae natur. quaest. III 15.

qui legent desiderent, pauca habemus: I) de *ulcere* in pulmone oborto nihil fere speciatim expositi ad nostra tempora permansisse ex capite de *'ulceribus' composito*¹⁷⁴⁾ cognoscetur, II) ac ne de *tabe* (*περιπνευμονία, φθίσις*) quidem quicquam exposuit nisi pulmonum arterias pati.¹⁷⁵⁾

Tertium corporis elementum, *venae* (*φλέβες*), ad sanguinem et procreandum¹⁷⁶⁾ et una cum *atra bile* (*ἡ μέλαινα χολή*) circumvehendum¹⁷⁷⁾ prosunt, cur tamen et quo modo haec fiant, *physici*, non *medici* est deliberare.¹⁷⁸⁾ Proficisci autem eas a corde in opere de *febris* conscripto latius docuit, cum in fetu *venas* ex corde gigni exponeret¹⁷⁸⁾ neque eas esse arteriis tenuiores mollioresque¹⁷⁹⁾ commemorare oblitus est. Coniungi eas cum arteriis osculationibus (*συναναστομώσεις*) ipse quoque alias¹⁸⁰⁾ ostendit. Quarum singulas descriptas ab Erasistrato repperimus hasce:

1) *Arteria pulmonali* seu *venosa* — ut hanc voculam fingamus — (*ἡ φλέψ ἡ ἀρτηριώδης*) sanguis ex dextro cordis thalamo pulmonibus mittitur.¹⁸¹⁾

2) *Venae pulmonis*, quae tegumento arteriis simillimo teguntur, quid re vera sibi velint, ignorabat.¹⁸²⁾

3) *Venae in nervis sitae* alibi descriptae sunt.¹⁸³⁾

4) *Vena cava* (*ἡ κοίλη φλέψ*) praecipuum et nobilissimum sanguinis receptaculum est. Proficiscitur enim a dextro thalamo — nunc atrio — cordis prope magnam arteriam¹⁸⁴⁾, valvulis *tricuspidalibus* (*τρεις ἀκίδων γλωχίσιν ὁμοίωτατοι τὴν σίνταξιν ἑμένες*) clausa¹⁸⁵⁾; spinam versus autem deorsum tenditur usque ad locum, quo *praecordia* ex vertebrae nascuntur¹⁸⁶⁾, multis quoquo versus ramulis dimissis velut in pleuras inferioresque corporis

174) K X 375; cf. Fleckeiseni annal. 1892 p. 653.

175) Ca II 28 = CA p. 139 et 143.

176) K II 126.

177) K II 63 sq.; 131; totum fere caput huic rei indicio est.

178) K V 547—553.

179) K VIII 318.

180) Cf. not. 135 sq.

181) K II 77.

182) K III 537 sqq.

183) Commemorantur v. c. K II 96; cf. not. 115 sqq.

184) K III 465.

185) K V 548.

186) K II 69 sq.; VIII 317.

partes.¹⁸⁶) Reliqua autem quaeque suo loco exhibebuntur. — His igitur venis sanguis circumfertur. Sanguis (*αίμα*) autem est sucus ciborum concoctorum (*τὰ ζεχλωμένα*)¹⁸⁷), cuius originem spectare plane inutile esse arbitrabatur¹⁸⁸), Galenus saltem eum hac de re omnino quicquam statuere potuisse negavit propterea, quod calidum innatum plane ignorasset.¹⁸⁹) Verum tamen iecore sanguinem procreari semel videtur affirmasse¹⁹⁰), nam Galenus eum recte rettulit scivisse pituita in ventriculo orta eiusque, qui in iecur pervenisset, suci ciborum eum fieri.¹⁹¹) Tres autem causae sunt, cur venae sanguine indigent: primum ad omnia corporis membra conformanda, secundum ad nutriendum, tertium ad genus propagandum vel — ut uno complectamur — omnis in sanguine vita posita est. Conformantur igitur eo membra et sanguinea et reliqua qualia sunt adeps, nervi, glandulae, ligamenta, medulla, ea quam nuper exposuimus ratione¹⁹²); nec tamen eius qui crescit corpus quoquo versus distenditur (*ἡ πάντη διάτασις*)¹⁹³), sed simillimae quales in reste vel catena annectuntur particulae (*τὸ ἐπιπλέεσθαι*)¹⁹⁴) atque exemplo a pusillis vasis sumpto quid rei sit accuratius declaravit: etenim proximis venis materia pro altera abducta recentior suppeditatur, quae secundum legem vacua replendi (*ἡ πρὸς τὸ γενοῦμενον ἀκολουθία*) venularum tunicam versus attrahitur attractaque retinetur.¹⁹⁵) A quo genere discrevisse videtur eam quam proprio nomine nuncupabat alluviam (*παρέγχυμα*), quod sanguis venis passim latus ad tunicas vasorum alluitur adhaerensque stabilitur.¹⁹⁶) Est autem ipsa viscerum consistentia¹⁹⁷), quam carnem alii dicunt¹⁹⁸), cuius rei exempla in scriptorum libris invenimus haec: pulmonem, iecur, lienem, renes¹⁹⁹), praeterea cerebrum,

187) K II 157; V 140.

188) K II 107 sqq.; 129; III 541; V 132; 553.

189) K II 112.

190) K II 126.

191) K V 140.

192) K II 83—87; cf. quoque dissert. pag. 19 sq.

193) K II 89.

194) K II 87.

195) K II 105.

196) K XII 311.

197) K I 599; II 576; 603; XV 8; Oribas. ed. Bussem. et Daremb. III p. 8.

198) K III 421; XV 8; 250.

199) K III 318; 421; X 731; 948; XIII 192 sq.; XIV 697 sq.; XV 250; cf. quoque Claud. Gal. Pergam. omn. q. exst. in Lat. serm. conv., Basil. 1561, p. I p. 104 F.

medullam, adipem²⁰⁰); *παρεγγύματα* non sunt reliqua intestina, ventriculus, uterus.²⁰¹) Atque ad membra nutrienda sanguis valet eoque nutrimentum²⁰²) vel potius vehiculum nutrimenti²⁰³) ab Erasistrato vocabatur, nam pars tantum eius stabilitur, pars rursus abigitur. Denique generi propagando prodest.²⁰⁴) Venimus ad periodum sanguinis, quem *ἀνάδοσιν* et alii et Erasistratus vocabant, de quo eum prolixius egisse Galenus testatur²⁰⁵), cum simul pravas eius ratiocinationes diceret.²⁰⁶) Est autem *ἀνάδοσις* circumvectio sanguinis per venas facta¹, cum contra circumvectionem nutrimenti per nervos eorumque arteriolas factam *διάδοσιν* videtur nuncupasse.²⁰⁷) Cuius causa non vicinitas arteriarum est, ut non nulli arbitrabantur, sed ventriculi *ἐκθλιψις* et *ἐνθλιψις ταῖς φλεψὶ γενομένη*, qua nutrimentum sursum rapitur²⁰⁸), celerius ni mirum in aegrotis²⁰⁹), lentius, cum minus nutritilibus cibis vescare, quales sunt legumina, olera, fici, cucurbitae, panis non fermentatus.²¹⁰) Nec vero ventriculus, qui novos sucos in venas mittere non desinit, initium periodi est, sed cor²¹¹), in quod per venam cavam (*ἡ κοίλη φλέψ*) sanguis intrat, a quo per arteriam pulmonalem in pulmones pervenit, cum valvolis tricuspidalibus (*οἱ τριγλώχινες ἰμένες*) ne refluat impediatur. Ita autem valvolae conformatae sunt, ut, qua sanguis intrat, ab exteriori in interiori partem vergant, qua exit, ab interiori in exteriori.²¹¹) Qua de re cum Herophilus indiligentius, Erasistratus accuratius exposuisset, Galenus se nihil habere ait quod adderet.²¹²) Itaque corde contracto val-

200) Ib.; K XIV 697; 709.

201) K X 731.

202) Cl. Gal. Perg. II.; Apollon. Citiens. etc. schol. in Hippocr. et Gal. ed. Dietz, 1834, II p. 151.

203) K XV 666 compon. cum Plut. quaest. compt. VI 3 c. II § 10 = Plut. Moral. ed. Didot. II p. 839, 41 sqq.; ib. VII 1 c. I § 8 = ib. p. 850, 36 sqq.

204) Octav. Horatian. rer. medic. ad Euseb. fil. lib. IV, Argentorati 1532, p. 102 D inf. seu Theodor. Priscian. lib. IV ad Euseb. fil. de phys. scient. in Med. antiq. omn. q. Lat. litt. . . . , Venetiis 1547, p. 315 B: cf. dissert. p. 19.

205) K II 63.

206) K II 75; III 316.

207) K II 104.

208) K II 106; 109; 111; 64; 76; 157; 94; VII 538.

209) K II 104.

210) K XI 238.

211) K V 548 sqq.

212) K I 109; II 77; 624; V 166; 206.

volae infra venam cavam claudunt, ne quid deorsum fluat, supra arteriam pulmonalem aperiunt, ut sanguis in pulmones perveniat: corde distento valvolae infra venam cavam aperiunt, ut sanguis intret, supra arteriam pulmonalem claudunt, ne quid refluat, ut si canaliculis usus aquam in excipulum infuderis.²¹³⁾ Ergo *παρεγγυμάτων*, quem ad modum loquebatur, pulmo solus ipso corde nutritur.²¹⁴⁾ Ramuli autem venae caevae in iecur et in vesicam fellis et in renes pertinent: in iecinore enim canaliculi bilem ferentes et qui a vena cava proficiscuntur coeunt; quo simul ac sanguis ex ventre pervenit phlegmate admixto sordidus²¹⁵⁾, illi bilem, hi sanguinem immunditatis nunc liberatum recipiunt²¹⁶⁾, quia venae vasis biliosis multo sunt maiores²¹⁷⁾, itaque sanguis tenacior et glutinosior in ora ampliora, bilis flava liquidior et tenuior in angustiora se effundit.²¹⁷⁾ Similiter ac bilis in iecore in renibus urina secernitur²¹⁸⁾, qua de re diligentius exponere noluit.²¹⁹⁾ Haec sunt quaecunque ex reliquiis Erasistrati possunt recuperari de sanguinis circuitu. Quibus expositis hoc manifestum est Erasistratum, si modo arteriarum naturam perspexisset, proxime ad sanguinis circuitum declarandum accessurum fuisse, nunc autem, cum venis tantummodo uti ei licuerit in sanguine et affluente et defluente describendo, proximo eius, Harveio²²⁰⁾, palma praemiumque oblata sunt. Iam duo reliqua sunt, quae huic potissimum capiti subiungenda esse quilibet concedet, scilicet ut de passionibus instrumentorum sanguinis dicamus et de venae sectione. Cardiaca primum passio, de qua Erasistratus in libris de ventre inscriptis latius egisse videtur²²¹⁾, duplici natura est: altera propriae significationis cor ipsum spectare videtur^{221 222)}, altera communis significationis, substantiam in stomacho atque ore ventris' habet²²¹⁾, cuius morbi accidens febriculam

213) K III 465; Apollon. Citiens. etc. schol. in Hippocr. et Gal. ed. Dietz, 1834, II p. 151.

214) K II 77.

215) K V 140.

216) K II 93 sqq.

217) K II 78; ea, quae ad bilem pertinent, invenies in not. 270 sqq.

218) K II 73.

219) K III 304.

220) De motu cordis et sanguinis 1628; de circulatione sanguinis ad Riolanum 1649 et 1650.

221) Ca II 30 = CA p. 145 sq.

222) Ib. II 34 = CA p. 154.

esse docebat Apollonophane teste.²²³⁾ De remediis autem nihil traditum est. Plura deinceps de curandi ratione et apud veteres et medii aevi medicos gravissima²²⁴⁾ addi licet, de venae sectione (*φλεβοτομία*). Namque Galenus cum totum *περὶ φλεβοτομίας πρὸς Ἐρασίστρατον* librum composuit²²⁵⁾, tum variis locis in Erasistratum invecus est²²⁶⁾, cum eum non mediocri rabie affectum esse diceret et *αἱμοφόβον* appellaret²²⁶⁾, tamquam si rabiosi canis simillimus fuerit. Et re vera abstinebat ea²²⁷⁾, imprimis in morbis hisce: in plethora²²⁸⁾ et comitibus eius quales sunt vehemens lassitudo²²⁹⁾, haemorrhoides²³⁰⁾, sanguinis sputus²³¹⁾, angina²³²⁾, podagra²³³⁾, ventris morbi²³⁴⁾, debilitas membrorum²³⁵⁾; in menstruae purgationis retentione²³⁶⁾, peripneumonia.²³⁷⁾ Et profecto mirus et insanus ei videri potuit qui causas varias huius rationis investigare aut non conatus est aut noluit: nobis, quamvis paucae adhuc reperiantur, contrarium videbitur. An venas secantes sitim sanguinis caedemque — liceat adversariis quod Galeno licuit — inter homines quasi lege sanxisse negabis? Sed Erasistratus gravioribus causis ut venae sectionem reiceret adductus est: putabat ni mirum spiritum partim in vasa sanguinis vacua replendi causa incidere, partim una cum sanguine excludi²³⁸⁾ atque ita aegrotos nimis debilitari²³⁹⁾; viribus autem quam maximis eis opus esse sciebat, ut iuedias et constrictiones perferrent, quas cum plurimi aestimaret huius modi in morbis aptas esse confidebat.²⁴⁰⁾ Nec tamen prorsus contempsisse

223) Ib. II 33 = CA p. 151.

224) Bauer, *Gesch. der Aderlässe*, Monaci 1570.

225) K I 411; VI 296; X 616; XIX 30; 37.

226) K V 714; X 627; XI 149.

227) K VI 295; X 377; 616; 619; 627; XI 147; 150; XI 157; 191 sq.; 197; 199; 214 sqq.; 228; 245 sqq.; XIX 14.

228) K XI 235.

229) K VI 294.

230) K XI 192; 246.

231) K XI 148 sq.; 232.

232) K XI 192; 200 sq.

233) K XI 192; 245.

234) K XI 192.

235) Ib.; 245; Cc II 1 = CA p. 363.

236) K XI 192; 201 sqq.

237) K XI 192.

238) Cc III 5 = CA p. 478.

239) K XI 175 comp. cum 149 et 233.

240) K XI 202 sq.; X 377; XI 191.

Erasistratum venae sectionem simile veri est; Galenus saltem in libro *περὶ αἵματος ἀναγωγῆς* conscripto semel eius mentionem fieri tradit²⁴¹⁾ ac posteriorum temporum Erasistratei scholae suae parentem ipsum venam secuisse credebant.²⁴²⁾ Unde Caelius Aurelianus quae de sanguine vena rupta effluente scripsit repetiisse videtur.²⁴³⁾ Sed de sanguine quidem hac tenus.

Optime natura fert, ut, quotiescunque corpus cibus indiget, animal male se habere incipiat fame oborta. Famis autem duo genera sunt, alterum morbo simile, violenta fames (*βούλιμος, βουλιμία*), alterum secundum naturam factum, esuritio. Illud vero, cuius causae ignotae Erasistrato fuerunt, frigidiore tempestate magis quam cum serenum placidumque est homines urgere solet²⁴⁴⁾, de quo accuratius exposuisse non videtur: hoc *faciunt inanes patientesque intestinorum fibrae et cava intus ventris et stomachi vacua et hiantia*; itaque restinguetur, ubi cibus vacua impleveris vel constrictionibus in ventris regione factis stomachum compresseris.²⁴⁵⁾ Qui fit ut Scythae latissimis fasciis impositis famem extinxisse dicerentur.²⁴⁶⁾ Bestiae quoque cur torpore hiberno minime vexatae perdurent, eadem causa est.²⁴⁷⁾ Ac similiter sitis (*δίψα*) fit, cuius ipsius quoque duo genera sunt, alterum praeter naturam, alterum secundum naturam oboriens. Illud enim, in superficie sitis (*ἡ ἐπιπόλαιος δίψα*), aridis calidisque viis, per quas potus fertur, accidens morbi signum est²⁴⁸⁾, hoc ad bibendum cottidie incitatur. Depelluntur ni mirum fames et sitis cibo potuque, de qua re accuratius egisse Erasistratum Galenus bis affirmavit, cum et Hippocratis *περὶ καταπόσεως* doctrinam²⁴⁷⁾ plane omissam et aliorum praecepta ineptis ab eo verbis confutata esse^{247 248)} diceret. Quamquam autem quo modo cibi in ventriculum ferantur non descripsit, tamen potus iter quale esse putarit satis docuit. Vituperato enim primum Platone dicente *potum defluere ad pulmonem eoque satis umectato demanare per eum, quia sit rimosior, et confluere inde in*

241) K XI 148 sqq.; 175; 216.

242) K XI 191; 214; 228 sq.; XIX 14.

243) Cc II 13 = CA p. 415.

244) Gell. noct. Att. XVI 3 sqq.

245) K XI 183 sqq.

246) K XVII, II 198 sq.

247) K II 60.

248) K III 316.

*vesicam*²⁴⁹) suam Erasistratus opinionem professus est hanc: altera ait gutturis canalicula — quam oesophagum huius rei periti dicunt — esculenta in stomachum et ventriculum (*ἡ κάτω κοιλία*) deorsum ferri ut digererentur, tum aridiora recrementa in alvom (*κῶλον*), humidiora per renes in vesicam pervenire; uva (*ἐπιγλωττίς*) vero impediri ne quid in asperam arteriam penetret.²⁵⁰) Ac praeterea animalia longo collo instructa capite demisso bibere non oblitus est addere.²⁵¹) Quae cum in ventriculum pervenerunt, concoqui incipiunt (*πέψις*), cuius rei rationem Erasistratum satis circumspexisse idem Galenus testis est²⁵²); nec tamen causam eius cognitione dignam esse putabat²⁵³) physici magis quam medici esse hanc quaestionem declarans.²⁵⁴) Enim vero in functione ipsa describenda similem concoctionem esse coquendo extra corpus²⁵⁵) aut putrescendo²⁵⁶) negabat, immo sic eam fieri affirmavit: cibi per stomachum in ventriculum ipsum (*ἡ κάτω κοιλία*) delabuntur²⁵⁷), qui musculis in circuitu positus a lateribus comprimitur ita, ut superioribus partibus contractis quae infra sunt distendantur, quoniam altitudo neque minui neque augeri potest.²⁵⁸) Quae *περιστολή γαστρὸς* ut ait spiritu extrinsecus attracto adiuvatur²⁵⁹), cum et terendo^{260 261}) et solvendo²⁶¹) et subigendo et digerendo²⁵⁷) ἡ *τῆς τροφῆς κατεργασία*²⁶²) perficiatur (*καταπέττεσθαι, ἐκπονεῖσθαι*²⁶³)); tum digestionem facta suci sursum in venas²⁶⁴), ari-

249) Gell. noct. Att. XVII 11; K II 111 sq.; Plut. quaest. compot. VII 1 c. I § 4 = Plut. Moral. ed. Didot. II p. 850, 14 sqq.; Macrob. Saturn. VII 15, 3 sqq.

250) Gell. II.; K XVII, II 198.

251) K II 176.

252) K II 63; 128; III 316; V 714; XVI 38 sq.

253) K II 128.

254) K II 126.

255) K II 166; 168; XV 247.

256) K II 111.

257) Gell. II.

258) K II 170.

259) K II 120; XIX 372 sq.

260) Cels. prooem. = ed. Daremb. p. 4, 17.

261) Sorani qui fertur quaest. medic. in anecd. Graec. et Graecolat. von Dr. Valentin Rose, Berol. 1870, II p. 255 § 61.

262) K II 113; V 123.

263) K II 120; VII 537 sq.

264) K II 157; cf. not. 205 sqq.

diora recrementa in alvom (ζῶλον) veniunt²⁶⁵), postquam bile ex iecore defluente inquinata sunt.²⁶⁶) Ex eis autem, quae περὶ διαχωρημάτων vel περιπτωμάτων Galeno teste conscripsit²⁶⁷), nihil ad nostram aetatem mansit atque quo modo cibi concoquantur et suci procreentur inutilem quaestionem esse rebatur.²⁶⁸)

Sequeretur iam caput de plethora, potissima passionum causa apud Erasistratum, sed haec quoniam nuperrime seorsum copiose tractavimus²⁶⁹), nunc non repetemus, immo qui haec complere voluerit illa eum adire iubemus. Qua re statim ad iecur, bilem, lienem, intestina nos convertamus.

Iecur (ἡπαρ) vesica fellea (ἡ ἐπὶ τῷ ἡπατι κύστις) instructum bili secernendae prodest²⁷⁰); pars enim liquidior ciborum digestorum, seu bilis est seu commutatur in bilem, postquam in iecur eiusve vesicam recepta est, sine ulla vi attrahendi²⁷¹) una cum pituita valet ad sanguinem procreandum²⁷⁰), qua re iecur τὴν τοῦ αἵματος ἀρχήν, a qua sanguis proficisceretur, recte appellasse sibi videbatur²⁷²), altera pars a iecinore defluens recrementis inquinatis excernitur.²⁷⁰) Unde autem bilis proveniat, cibusne quibus vescimur admixta sit an in ventriculo procreetur, nihil ad artem medicam facere opinabatur²⁷³), quamquam quomodo secernatur²⁷⁴) et cur excludenda sit, accuratissime narravit: scilicet plethora biliosa biliosorum morborum causa est²⁷⁵), quales sunt cum alii tum morbus regius (ἰκτερος) et inflammationes.²⁷⁶) Atque biliosi primum curandi sunt tepido potu vomitum provocante fellisque acrimoniam minuente, quando dolores existunt, tepidis vaporationibus et cataplasmatibus ex farina vinoque confectis. Bibantque post vomitus et ventris effusiones vini Lesbi guttas II vel III cum aquae

265) K II 157; Gell. II.

266) Cf. not. 270.

267) K V 143.

268) K XVI 39.

269) Fleckeiseni annal. 1892 p. inde a 679.

270) K V 140.

271) K II 93; 187.

272) K V 551 sq.

273) K II 107; 113; 115; 122; V 123; XVI 39.

274) K II 63; III 304; cf. not. 216 et 266.

275) K II 78; 113.

276) K V 123 sqq.

frigidae^{277 278}) cyatho mistas; quoties febres irruunt, etiam minus vini porrigatur; deinde plus paulatim meri dandum²⁷⁹); tum utilis est malorum infusio vel decoctio pomorum pirorumve²⁷⁷), postremo lavationes et quietes.²⁷⁷) Haec quidem de flava bile Erasistratus exposuit, sed quid de atra (ἡ μέλαινα χολή)? Nihil fere adhuc mansit veterumque Galenus quod quae maximi sint momenti plane omisit, vehementer eum vituperat.²⁸⁰) Verum tamen atram bilem una cum sanguine in venis circumagi, quia proprium eius organum non esset²⁸¹), eum docuisse non ignoramus. Ergo non est cur morbos melancholicos aliter oriri eum affirmasse²⁸²) miremur. Apte huic explicandi tenori interponi videntur ea, quae de iecoris morbis (ἡπατικά) docuit. Ei enim, quotquot plethora procreantur²⁸³), ipsi quoque, ubi plethoram dilueris, curabuntur, itaque aut nihil aut minimum cibi potusque sumas lotionibusque tepidis utare; exercitationibus autem frigidisque lotionibus abstineas.²⁸³) Inflammationes vero iecoris facultatem fellis discernendi diremptam consequi solent²⁸⁴), quarum propria remedia non edidit. Atque in cenchridis morsu iecur non minus quam vesicam et colum pati morborum corporibus dissectis patefecit.²⁸⁵) Aliud parenchyma²⁸⁶) paene omisit, lienem (σπλήν); hoc solum dicitabat frustra eum factum esse.²⁸⁷) De lienosis (σπληνικά) porro, quae ab illis omnino non separasse videtur, eosdem locos conferas. Multo plura exposuit de potissima iecoris lienisque simul passione, de hydrope (ὑδροσ, ὑδρωψ), quam in libro *de hydrope* accuratius descripsit.²⁸⁸) Causa est inflammatio diuturna illius intestini, qua ita obdurescit (σκιρξος), ut angustiis venarum fluxus sanguinis impediatur, qui, cum ibi recte confici non possit, aquosus fit refrigeratusque quae

277) Ca III 21 = CA p. 262 sq.

278) K XI 171.

279) Cels. de medic. IV 18 = ed. Daremb. p. 144, 21 sqq.

280) K V 104; 123; 137; 143 sq.; VIII 191.

281) K II 131.

282) K V 132 sq.

283) K XI 240.

284) K V 123.

285) Dioscor. Pedan. apud K XXVI 72.

286) Cf. not. 199.

287) K II 91 sq.; 132; III 315; V 131; quam ob rem verba ab ἐμποδίζουσα incipientia (K XIV 746) Galeni esse crediderimus.

288) Cf. dissert. p. 16; laudatur Cc III 8 = CA p. 473; 487.

intestina inter et peritonaeum sunt implet²⁸⁹); iecur autem pati et febribus et corporibus morboris dissectis cognoscitur, quorum iecur saxeam invenitur.²⁹⁰) Quam ob rem hydropismo mederi non poterit is, qui punctione (παράκέντησις) facta aquam detrahere instituerit, quia non solum alia subinde aqua nascitur²⁹¹), verum etiam superiores corporis partes post detractionem saepius laborare incipiunt²⁹²); immo iecur ipsum sanandum est²⁹¹), neque tamen vehementur purgantibus, quippe quae febres mortemque²⁹²) afferant, sed mitibus purgativis qualia sunt cataplasmata ex ficu et eis herbis, quae chamelaea et chamaepitys vocabantur, vel ex ruta confecta, clysterium simplex; medicamina (καταπότια), antequam edas, sumpta, quibus aqua cum urina ex corpore aufertur²⁹²) velut hederæ chryso-carpi bacæ aureæ XX in vini sextario tritæ²⁹³), lotiones, deambulationes ante solem ardescentem occidentemve, perunctiones in lecto faciendæ, frictionum certus numerus. Atque tumor in iecinore constitutus cataplasmatibus sanatur ex malis vinoque compositis, quae noctu potissimum praepraes.²⁹²) Multiquae cibi edantur, ne forte cruditas oriatur, scilicet panes ex farina sesami facti salsi obdulcati contra sitim²⁹⁴), pisces, gallinae, ferae, agni, haedi, sorbilia melle lacteque condita, aridae ficus pingues II vel III contusae oleoque tinctae²⁹⁵); denique ut a Chrysippo ita ab Erasistrato patientes in doliis inclusos defumigatos esse (sudatio sicca seu doliare vaporarium, ἡ δὲ διὰ τοῦ πιθου πυρία) Galenus suspicatus est.²⁹⁶) De intestinis haec reperimus: χορδαψὸς, quem Diocles Carystius dicebat, tenuioris intestini morbus est, in quo, si infra umbilicum esset, alvom duci iussit.²⁹⁷) Atque altera passio ileus est, cui clystere ex nitro saleque confecto, acri collyrio iniecto, inedia usque ad morbi declinationem medeare; praeterea mulsum tepidum sorbilemque ptisanæ sucum porrigas; cataplasmata etiam

289) K II 109; XVI 447; Cels. de medic. III 21 = ed. Daremb. p. 109, 7 sqq.; Cc III S = CA p. 479; 488; cf. tamen K XIV 746.

290) Cc II. = CA II. et 473.

291) Cels. II.

292) Cc III S = CA p. 478 sqq.; K XVIII, I 39.

293) Plin. hist. nat. XXIV 47, 3.

294) Cf. quae in Fleckeiseni annal. 1892 p. 690 not. 11 exposuimus.

295) Cf. dissert. p. 31. — K XI 238 *pepones* memorantur, quos in *pingues* videtur mutasse Caelius (Cc III S = CA p. 488).

296) K IV 495.

297) Cels. de med. IV 20 = ed. Daremb. p. 146, 19 sq.

conducunt imprimis ἡ ὠμὴ λύσις ex myrto, viño, ficu, chamelaea mixta; hac enim Heraclides Tarentinus utebatur aliis medicamentis additis ac Serapio simillima commendabat.²⁹⁸⁾

Membra genitalia (αἰδοῖα) duplicem utilitatem habent urinam secernendi et prolem propagandi. Itaque in priore parte de urina, renibus, vesica, urinali fistula, morbis urinae naturam commutantibus velut passionibus renum, vesicae, calculis, urinae retentione deinceps agendum erit, in posteriore parte de ulceribus similibusque in pudendis ortis et de mulierum functionibus ad procreandum necessariis quales sunt menstruae purgationes, coitus, conceptiones, graviditas, partus, et de passionibus ab his organis profectis. Urina (οὐρὸν) — ut a capite rem aggrediamur — ex sorbilibus fit, nam quo plura biberemus eo ampliorem copiam urinae esse dixit²⁹⁹⁾ et qui hieme multum assidens vinum leve et facile ad concoquendum potaret, eum idem fere quod bibisset mingere in generalibus quaestionibus commemoravit.³⁰⁰⁾ Organum autem, quo urina procreatur, renes (νεφροί) sunt³⁰¹⁾, quorum facultates indicavit potius quam explicavit.³⁰²⁾ Verum si id, quod consequens fuit, Erasistratum statuisse ponamus, τὴν πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθίαν solam urinae secernendae causam ei visam esse putare nobis licet, qua in re aut fallimur aut Galeni loco quodam³⁰³⁾ magno opere adiuvamur; quod si non ita se haberet, Galenum de facultate atrahendi renibus abrogata nihil addidisse³⁰⁴⁾ simile veri est; praeterea autem nihil aliud de renibus statuit nisi arterias huc ducentes inutiles esse.³⁰⁵⁾ Unde in vesicam (κύστις) urina fertur eadem ratione, qua sanguis quoquo versus mittitur et flava bilis excernitur³⁰⁶⁾ i. e. τῇ πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθίᾳ³⁰⁷⁾; postremo per

298) CA III 17 = CA p. 244 sqq.

299) K XI 240.

300) K II 70.

301) K II 30; 60; 63 sq.; 131.

302) K II 63 sq.; 111; 187; III 304.

303) K II 77 sq. Quae Galenus ib. 64 exposuit nihili sunt, quoniam ad τὴν πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθίαν, quae est secundum naturam, aliae praeter naturam causae accedere possunt, quas tamen enumerari in generalibus legibus statuendis minime opus est. — Halitus modo urinam secerni idem negavit 111.

304) K II 187.

305) K II 91; παρέγχυμα renes esse not. 199 probavimus.

306) K II 74.

307) K II 77.

fistulam urinalem redditur. Atque morbi urinales existunt, si urina aut omnino non aut cum doloribus excluditur aut eius natura commutatur. Scilicet primus morbus, suppressio urinae (*ἰσχυρογία*), compluribus causis oritur, quarum unam ab Erasistrato perstrictam esse apud Galenum³⁰⁸⁾ legimus; vesica enim nimis distenta iter urinae adeo impeditur, ut naturam te adiuvare opus sit, cum aegro genibus inuiso urinalem fistulam summam aphronitro attingas.³⁰⁸⁾ Sed cum peritoneum paralysi vitiatum est, cathetere (*καθετήρ*) utendum est simillimo S litterae Romanae.³⁰⁹⁾ Cum doloribus vero urina redditur calculis (*λίθος*) admixtis, quo soncho albo una cum urina ex corpore educes.³¹⁰⁾ Atque invertitur natura urinae febribus, quibus pus (*πύον*) procreatur³¹¹⁾ inflammationes totius itineris adducens.³¹²⁾ Maximi autem periculi indicia nigrae in febribus urinae sunt³¹³⁾, quod ex superiorum medicorum scriptis Erasistratum cognovisse Galenus testimonio confirmavit.³¹⁴⁾ Renum passiones plethora adductas qui curare voluerit paucos cibos sumat et lotionibus quam plurimis utatur et exercitationibus corpus reficiat neve plus quam opus est bibat, ne urina densiore facta hi loci saucientur.³¹²⁾ Ex vesica denique eos laborare, qui cenchride morsi sunt, corporum aperationibus docuit.³¹⁵⁾ De membri virilis natura in fragmentis Erasistrateis nihil fere legitur; unum scire nobis licet: seminalibus arteriis spiritum solum testibus afferri³¹⁶⁾; nec de harum partium passionibus quicquam notum est nisi nomas ulceraque in pudendis et virorum et mulierum orta pauchresto quod dicitur esse sananda.³¹⁷⁾ Ac ne ea quidem, quae de muliebribus partibus Erasistratus videtur exposuisse, adhuc servantur praeter fragmenta hic illic in posteriorum medicorum scriptis interposita. Ex quibus unum, quantum

308) K I 168.

309) Cc II 1 = CA p. 347; K XIV 750 sq.

310) Plin. hist. nat. XXII 44, 1.

311) K XV 158.

312) K XI 240.

313) K V 138.

314) K V 140.

315) Dioscorid. Pedan. apud K XXVI 72.

316) Unde haec Andreas Vesalius Bruxellensis (de human. corp. fabrica, Basil., p. 526) desumpserit ignoramus, quoniam in eis quibus nos utimur libris non inest. Nihilo minus certi testimonii loco illud posuimus propterea, quod eum quae nesciverit effinxisse minime probabile est.

317) Cf. not. 2sqq.

fieri potest, efficere conabimur. Caput autem rei est naturam passionum mulierum, quamvis membra genitalia a virorum propter peculiarem elementorum compositionem valde abhorreant³¹⁸), tamen simillimam esse ac virorum³¹⁹), a qua sententia non nulli Erasistratei postea desciverunt velut Athenaeus.³¹⁹) Proprium autem mulierum est menstrua purgatio (ἡ [ἔμμηνος] κάθαρσις³²⁰), ἡ τῶν καταμηνίων ἔκκρισις³²¹)), quam alii evacuationem (κένωσις)³²¹) male vocabant. Est enim secretio per uterum facta³²²), post quam mulier coitum (συνουσία)³²³) perpressa facillime concipit (συλλαμβάνειν).³²³) Hoc potissimum tempore et in hominibus et in bestiis superfetationes (ἐπισύλληψις) fieri solent, quibus gemini vel trigemini procreantur³²⁴); si vero frequentius cois, uterus callosus et carnosus et angustus et minutus fit itaque inutilis ad pariendum.^{323 324}) Qua in re illustranda describere oblitus est, quo modo semen maris, quod secundum Herophilum Erasistratumque sanguis est³²⁵), in uterum recipiatur, cum, quo modo non recipiatur, diceret videlicet facultate attrahendi.³²⁶) Ac ne hoc quidem, quo modo fetus (ἔμβρυον)³²⁷) in utero a natura fingatur neque unde et arteriae et venae et nervi eius conformentur docuit³²⁷); de arte obstetricia autem unum scimus: in gravissimis puerperiis eum aeneo spiculo (ἔμβρυοσφάκτης) vivente infante necato matrem servasse³²⁸); sat facile enim obliquati infantis membra, cum ex utero edi nequeat, cultello in anulo posito intus caesa unco extra-

318) Soran. de mulier. pass. II 4 = ed. Valent. Rose p. 301.

319) Ib. II 2 = Il. p. 299 sq.

320) K V 137 sqq.

321) K V 137.

322) K V 139.

323) Plut. de plac. philos. V 9 § 3 = Mor. ed. Didot. II p. 1107, 8 sqq. et Dielesii doxogr. Graec., Berol. 1879, p. 421 et 424, 8 (σαρκώσεις pro σαρκώδης).

324) Ib. V 10 § 3 = Il. 1107, 17 sqq. et Dieles. Il. p. 422; K XIX 326.

325) Octav. Horatian. rer. medic. ad Euseb. fil. lib. IV, Argent. 1532, p. 102 D seu Theodor. Priscian. lib. IV ad Euseb. fil. de phys. scient. in Medic. antiq. omn. q. Lat. litt. . . ., Venet. 1547, p. 315 B.

326) K II 187.

327) K V 553.

328) Tertull. de anima c. 25 = patrolog. curs. compl. accur. I.-P. Migne II p. 692, quod perbene nuperrime vertit Harnackius in libro *Texte und Untersuchungen zur altchristl. Litt. von Gebhardt u. Harnack* VIII (Lips. 1892) p. 82 sq.

huntur.³²⁸⁾ Passionum deinceps muliebrium unam Erasistratum diligentius descripsisse Galenus tradit, menstruae purgationis suppressionem (*ἡ τῶν ἐμμήνων καθάρσεων ἐπίσχεσις*). Quod quo clarius a discipulis perspiceretur, duobus exemplis illustravit, muliercula, quam hunc in morbum incidisse ex atra eius urina cognitum est³²⁹⁾ et notissima illa antiquis temporibus virgine Chia (*ἡ ἐκ Χίου παιδίσκη*).³³⁰⁾ Ea enim cum per quoddam temporis spatium non purgaretur, tussibus et pituita affecta mox sanguinis sputo vexabatur, quod purgationis fere tempore aut per IV aut per II menses evomebatur; quoties autem eisdem quibus purgatio fieri debebat diebus sputum factum est, per III vel IV dies durabat, ita ut menstruus fluxus uteri loco ex ore efferri videretur; febris quoque exoriebatur tum, cum ad pulmonem sanguis ferebatur. Qua de causa potionibus, fomentis uteri, cataplasmatibus usus cibos quam maxime fieri potuit minuit, febribus autem diuturnis uteroque durescenti gravitatuque in lumbis exortae paucis cibis porrectis purgantibus remediis conatus est mederi. Haec sunt, quae novisse per temporum invidiam licet.

Quibus expositis restant ea, quae in reliquis suum locum non habent, itaque haec tam dispersa, ut quo quidque quondam loco fuerit ignoretur, congeremus hanc viam secuturi, ut primum, ubi singula cohaerent, morbum, deinde, quoniam alia disponendi ratio non est, litterarum ordinem spectemus. Ac primum catarrhum descriptum fuisse in salutarium praeceptorum libro II Caelius ille Aurelianus tradit, qui eum ait meracum potum aegrotis dedisse, pileum vini calidi infusione inflatum capiti imposuisse, latera et praecordia lanis vino et oleo calido madefactis constrinxisse.³³¹⁾ De venenosis (*θηριόδηκτα*) autem in libro *περὶ δυνάμεων καὶ θανασίμων* latissime videtur egisse, cuius frustula Dioscoridi Pedanio debemus haec: morsum basilisci, quem colore volneris subflavo cognosces³³²⁾, cures castorii drachma cum vino pota³³³⁾; anguis avium cerebello, crambes domesticae semine, quorum utrumque una cum vino bibatur, vel vinum absorbeas, quo postquam

329) K V 138.

330) K XI 193 sqq., imprimis 200 sqq., ex priore libro *τῶν διαρρέσεων* desumpta.

331) Morb. chron. II 7 = CA p. 385 sq.

332) K XXVI 74.

333) K XXVI 90 sq.

in picem liquidam immersisti digitum laveris³³⁴); a cenchride morsos ex iecore et vesica et colo laborare aperitionibus factis cognoscitur³³⁵); ad canis morsum bulbi ex aceto et sulfure cum melle illiti faciunt.³³⁶) Auris sensum sicut narium et oculorum et linguae ab ipso cerebro proficisci Erasistratum suis primum corporum sectionibus comprobasse supra adnotatum est³³⁷) et de medicamento illo, quod *πάγχρηστος* nuncupabatur, quod omnibus fere in morbis aurium, narium, oculorum, uvae tonsillarumque inflammationibus maxime utile est, quaecumque exstant iam congesta sunt.³³⁸) Quibus nihil habemus quod addamus nisi Erasistratum aurium oculorumque passiones certo temporis spatio redire ignorasse.³³⁹) Quae praeterea recuperari possunt hic illic forte fortuna commemorata sunt haec: de alopecia eum quaesivisse Caelius tradit.³⁴⁰) Dentium dolores sanaturus hederæ chrysocarpi acinos V in rosaceo oleo tritos calefaciat et in cortice punici instillatos in contrariam aurem immittat.³⁴¹) Graveolentiae oris soncho albo commanducato facile medeare.³⁴²) Insaniae causam quaestione de humoribus neglecta non invenit.³⁴³) Lethargiae nec causam cognitam habuit nec medicamenta repperit.³⁴⁴)

Haec sunt, quae de Erasistrati praeceptis ex veterum et Graecorum et Romanorum scriptis praeter ea, quae antea emisimus, certis tantum locis usi excutere potuimus. Tametsi absolvisse nos

334) K XXVI 87.

335) K XXVI 72.

336) Plin. hist. nat. XX 40, 1.

337) Cf. not. 108 sqq.

338) Cf. not. 2 sqq.

339) K XIX 184 sq.; nam de *στρουμάργον* quoque lemme diximus in dissert. p. 7.

340) In libr. V morb. chron. praefat. 3 = CA p. 26S.

341) Plin. hist. nat. XXIV 47, 3. — De dentiduco cf. dissert. p. 13.

342) Ib. XXII 44, 1.

343) K V 132 sq.

344) K V 125; Ca II 6 = CA p. 84. — Ceterum et haec et alia eiusdem generis falsa esse, cum occasio feret, comprobabimus. Ex fragmentis enim ineditis cod. suppl. Graec. Par. 636, quae collegimus, contrarium cognoscimus; ibi videlicet haec exhibentur (pag. 23 v°, v. 14 sqq.):

λήθαργον αἰτία: κε. ιδ.

Ἐρασίστρατος μὲν κατὰ τὸ ἀκλόουθον αὐτοῦ φησι γίνεσθαι τὸν λήθαργον κατὰ τι πάθος τῶν περὶ τὴν (τὸν cod., ut saepius in medicis) μύνηγα ψυχικῶν δυνάμεων, ἀφ' ὧν δὲ γίνεσθαι τὸν λήθαργον.

hanc quaestionem adeo non confidimus, ut fundamento quodam iacto dubia quoque, quae Erasistrati nomine non circumferuntur, cum otium, vires, studiorum varietas permittent, nos conguessuros esse polliceamur. Neque erat consilium aedificium illud memorabile idemque summo studio exstructum denuo extruere, sed saxis, tignis, trabibus fundamentum renovare, quo multa adhuc latere in librorum memoria ostendentes socios nobis iucundi laboris compararemus. Tum demum schola quoque illa Erasistratea bono cum fructu ut tractetur fore speramus, cum collecta eius parentis praecepta omnia descripta erunt.

Dresdae.

ROBERT FUCHS.

DIE LEX HADRIANA DE RUDIBUS AGRIS. EINE NEUE URKUNDE AUS DEN AFRIKANISCHEN SALTUS.

Seit der Entdeckung des die *coloni* des *Saltus Burunitanus* betreffenden Actenstücks¹⁾ auf Stein sind neue auf die Verwaltung der kaiserlichen Domänen bezügliche Documente gefunden worden. CIL VIII 14428 (Suppl. I) stehen jetzt drei Fragmente eines in Anlage und Inhalt dem burunitanischen ähnlichen Documents ebenfalls aus der Regierung des Commodus (auf Fragment A sind die Consuln des Jahres 181 genannt).²⁾ Das 1. Fragment enthält zunächst eine Bittschrift der bedrückten Colonen an den Kaiser, dann das kaiserliche Rescript vom Jahre 181³⁾, zu dritt den Bericht des

1) Behandelt von Mommsen in dieser Zeitschrift XV (1880) p. 385 sq.

2) [*imp. Caes. L. Aurelio Commodo III et L. Antistio Burro cos.*

3) Schluss der Bittschrift und das kaiserliche Rescript:

10 . . . . . *rogamus*, domine, per salutem tuam
succurr[as] nobis et . . .
11 . . . . . *procuratores operas curabu*nt aratorias IIII sartorias IIII
messicias IIII et CVII/ . . .
12 . . . . . *arido*rum fructum et tabernae quae
semper publicis usibus[. . .
13 . . . . . *frum*enti de commune re m. C singu-
los modios praesta[re. de-
betis C. Seio
14 . . . . .] totidem praestare debetis Cae-
cilio Marti[a]li . . . . .
15 *imp. Caes. L. Aurelio Commodo III. et L. A*ntistio Burro cos; item exem-
[plum epistulae procuratoris
e. v. tract. Karthag.
.] I / si et secundum iussu tuo
cont[ra] conductorem . . .

In Zeile 11 wird zu ergänzen sein [*procuratores operas curabu*] nach Col. IV 6 des burunit. Decrets. Die vom Herausgeber gegebene Ergänzung

Verlag der Weidmannschen Buchhandlung in Berlin.

Aegyptische Urkunden

aus den

Königlichen Museen

zu Berlin.

Herausgegeben von der Generalverwaltung.

Griechische Urkunden.

4°. Heft I-X, à 2,40 Mark.

Die Generalverwaltung der Königl. Preuss. Museen zu Berlin unternimmt es, ihren reichen Bestand an Papyri zu veröffentlichen. Der Anfang wird gemacht mit den griechischen Urkunden. Das Verdienst dieses Entschlusses kann nicht leicht zu hoch angeschlagen werden, wird aber noch vergrössert durch die Art, wie er zur Ausführung gelangt; anders als die meisten Schwesterunternehmungen begnügt sich diese Publikation damit, der Allgemeinheit das zu bieten, was sie braucht, nämlich den Text der Urkunden; auf sachliche Durcharbeitung ist im Interesse der raschen Publikation verzichtet, und dieser Verzicht heischt die freudigste Anerkennung. (Berliner Philolog. Wochenschrift.)

Arati Phaeomena

recensuit et Fontium Testimoniorumque Notis Prolegomenis

Indicibus instruxit

Ernestus Maass,

Professor Gryphiensis.

Adjecta est vetusta caeli tabula Basileensis.

gr. 8°. (XXXVI u. 99 S.) Preis 5 Mark.

Aratus ed Maass enthält einen auf die besten Zeugen, d. h.: 1. unverglichenen Handschriften, besonders den alten Marciannus. 2. die lateinischen Uebersetzer resp. Bearbeiter, 3. die vielen alten Citate des Attalus und Hipparchus (s. II a. Chr.) u. s. w. aufgebauten Text mit kritischem Apparat. Dazu sind die fontes Arati et testimonia ebenfalls unter dem Text genau angegeben. Ein vollständiger Wortindex beschliesst den Band. Die Prolegomena geben über die kritische Grundlage und Grundsätze des Herausgebers Aufschluss. Eine kurze Textgeschichte des Aratus ist mitgegeben. Ausführlich war hier in den Aratea des Verfassers vorgearbeitet.

Mehr als 950 Bildertafeln und Kartenbeilagen.

= Soeben erscheint =

in fünfter, neubearbeiteter und vermehrter Auflage:

MEYERS

272 Hefte

zu je 50 Pf.

17 Bände

zu je 8 Mk.

KONVERSATIONS-

17 Bände

in Halbfranz

gebunden

zu je 10 Mk.

Probehefte und Prospekte gratis durch jede
Buchhandlung.

Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig.

Ungefähr 10,000 Abbildungen, Karten und Pläne.

LEXIKON

17,500 Seiten Text.

152 Chromotafeln.

INHALT.

	Seite
R. HELM, über die Lebenszeit der Ärzte Nikias, Erasistratos, Metrodor und Chrysipp	161
R. FUCHS, <i>de Erasistrato capita selecta</i>	171
A. SCHÜLTEN, die lex Hadriana de rudibus agris, eine neue Urkunde aus den afrikanischen Saltus	204
R. REITZENSTEIN, zu den Pausanias-Scholien	231
U. von WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, Pausanias-Scholien	240
B. KEIL, eine halikarnassische Inschrift	249
P. STENGEL, <i>Πέλαιος</i>	281
E. NORDEN, <i>de rhetorico quodam dicendi genere</i>	290
H. BLUEMNER, zu Apuleius Metamorphosen	294
E. NORDEN, zur Nekyia Vergils	313

MISCELLEN.

H. ZIMMER, eine überflüssige Conjectur im Ausonius	317
B. KEIL, <i>Palaeographicum</i>	320

Jährlich erscheint ein Band von vier Heften zum Preise
von 14 M.

Für die Redaktion verantwortlich: Professor Dr. C. Robert in Halle a. S., für die Anzeigen
des Umschlags: die Weidmannsche Buchhandlung.

Umschlagdruck von W. Pormetter in Berlin.

R135

F95

Fuchs

De Erasistrato capita selecta.

R135

F95

